

Ситник Н. С.,

д.е.н., доц., завідувач кафедри державних та місцевих фінансів, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СФЕРИ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація. Проаналізовано показники інноваційної активності підприємств торгівлі та їх залежність від поточного стану розвитку систем прогнозування, планування, фінансування та нових методів господарювання безпосередньо на підприємствах торгівлі. Поява нових ринкових ніш, методів та способів продажу товарів залежить від стану розвитку інноваційного підприємництва у сфері внутрішньої торгівлі, а також створення умов справедливої ринкової конкуренції та рівного доступу до ресурсів і ринків. Визначено, що чинниками ринкових інновацій виступають наявність, рівень розвитку та інтегрованість інноваційного ринку в систему модернізації внутрішньої торгівлі; рівень підтримки програм професійно-фахового забезпечення інноваційної діяльності підприємств торгівлі; залученість та стан мотивації персоналу до вдосконалення торгово-технологічного процесу та якості торговельної послуги. Розглянуто вплив державної політики на розширення інноваційних можливостей модернізації сфери внутрішньої торгівлі та узагальнено інвестиційно-інноваційні механізми модернізації внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: інновація, інвестиції, модернізація, сфера внутрішньої торгівлі.

Sytnyk N. S.,

Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of State and Local Finances, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv

FACTORS AND MECHANISMS OF MODERNIZATION OF DOMESTIC TRADE

Abstract. The indicators of innovative activity of trade enterprises and their dependence on the current state of development of forecasting, planning, financing and new methods of management directly in trade enterprises are analyzed. The emergence of new market niches, methods and ways of selling goods depends on the development of innovative entrepreneurship in the field of domestic trade as well as the creation of conditions of fair market competition and equal access to resources and markets. It is determined that the factors of market innovation are the availability, level of development and integration of innovative market in the system of domestic trade modernization; the level of support of programs of professional providing of innovative activities of trade enterprises; involvement and motivation of staff regarding the improving of trading process and quality of trade services. The influence of state policy on expanding innovative opportunities for modernization of domestic trade is considered as well as the investment and innovative mechanisms of modernization of domestic trade are generalized.

Keywords: innovation, investment, modernization, domestic trade.

Постановка проблеми. Протягом останніх років стрімке зростання впливу науки та нових технологій на соціально-економічний розвиток докорінно і швидко змінює структуру як світової економіки, так і економіки України. Однак економічна неспроможність країни здійснити структурну перебудову не просто гальмує її розвиток, але й призводить до економічної деградації.

Інновації не тільки забезпечують підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності, але водночас разом із фінансовими і матеріальними інвестиціями забезпечують нарощування капіталізації науково-виробничої бази, що забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної

економіки. Незважаючи на наявність досить потужного наукового потенціалу, сучасні тенденції в інноваційній сфері не дають підстав для оптимізму, країна поступово втрачає свої позиції на ринках товарів і послуг, а подолання всіх накопичених проблем можливе лише за умови формування стратегії інноваційного розвитку, що передбачає радикальні зрушення, передусім у моделі економічного розвитку України.

Постановка завдання. Розглянути послідовність державної інноваційної політики у сфері модернізації внутрішньої торгівлі та визначити інвестиційно-інноваційні механізми модернізації внут-

рішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням питань активізації інноваційної діяльності займалися такі науковці, як С. І. Архиреев, Я. Б. Базилук, А. В. Білюк, М. Долішній, А. Жаліло, М. І. Крупка, Л. О. Лігоненко та ін. Проблеми та перспективи застосування фінансових і податкових важелів стимулювання галузевої інноваційної активності досліджували О. Юркевич, П. Завлін, Д. Кокурін, О. Рудченко та ін.

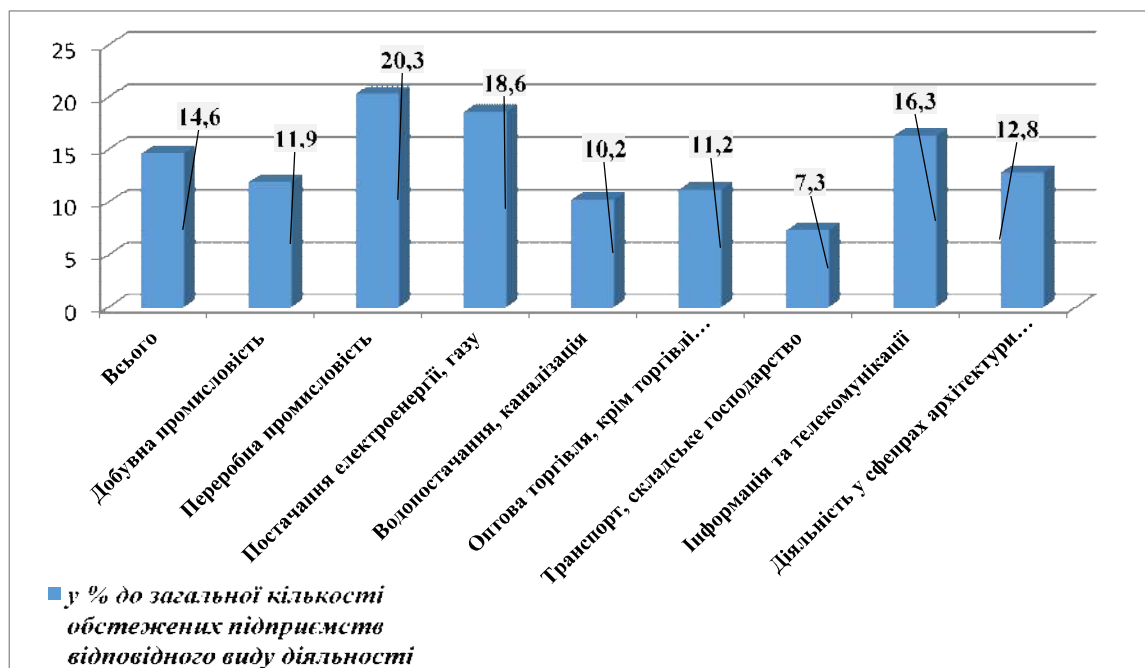
Виклад основного матеріалу дослідження. В

складних умовах модернізаційних змін інноваційній активності підприємств торгівлі не завжди приділялася належна увага. Формування інноваційної економіки потребує значних фінансових ресурсів. Особливості застосування (для стимулювання інноваційної активності) таких фінансових важелів і інструментів, як системи оподаткування та ціноутворення, використання норм та пільг, створення заохочувальних фондів, надання фінансових премій, дотацій, субсидій, накладання штрафів, встановлення тарифів, використання податків у якості чинника непрямого стимулювання інновацій обґрунтовується у працях

формування соціального ринкового господарства, спрямованого на синтез гарантованої правовою державою економічної свободи та ідеалів соціальної держави, тобто соціальної захищеності та справедливості [3, с. 66]. Д. Кокурін визначає такі структурні напрями моделі соціальної інноваційної економіки, як: 1) правова держава та приватна автономія (маються на увазі їх розділеність, проте водночас рівність прав і свобод); 2) конкурентний порядок (відкритість і ефективність конкуренції); 3) фінансовий порядок (наявність фінансових мотивації та стабільності); соціальний порядок (спрямованість діяльності приватних і державних агентів на соціальну ефективність) [4, с. 16].

Очевидно, що інтереси держави як головного суб'єкта ініціювання процесів модернізації сфери внутрішньої торгівлі є дещо іншими, адже недостатність розвитку базисних інновацій і винаходів революційного типу перешкоджає покращенню факторних конкурентних переваг галузі та їх утриманню протягом тривалого періоду часу.

Протягом 2012-2014 рр. найвища інноваційна активність підприємств була серед підприємств переробної промисловості (20,3%), з постачання електроенергії, газу (18,6%), а також інформації та телекомунікацій (16,3%), серед підприємств оптової торгівлі, крім

Складено автором за даними Держстату України

Рис. 1. Інноваційна активність підприємств у 2012-2014 рр. за видами економічної діяльності (КВЕД-2010)

[1, с. 20; 2, с. 15].

На думку вітчизняних науковців, що досліджували проблеми інституціональної економічної теорії в управлінні розвитком соціально-економічних систем, повноцінний економічний розвиток неможливий без орієнтації на концепцію

торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами тільки (11,2%), рис. 1.

Найвищий рівень інноваційної активності спостерігався на підприємствах Рівненської (15,1%),

Івано-Франківської (16,4%) та Харківської областей (16,8%).

У 2014 р. кількість підприємств та організацій України, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 1757, з яких понад дві третини – промислові підприємства, а серед підприємств оптової та роздрібної торгівлі – тільки 5. Використовували у своїй діяльності передові технології 1636 підприємств, з яких кожне четверте зосереджене у Харківській області, кожне десяте – у м. Києві, 7,5% – в Одеській, 6,2% – Черкаській областях, 5,3%. Серед підприємств оптової та роздрібної торгівлі тільки 14 використовувало передові технології, що свідчить про значні проблеми щодо інноваційних впроваджень у цьому виді економічної діяльності.

Втім, такі низькі показники інноваційної активності підприємств торгівлі в складних умовах модернізаційних змін свідчать про те, що даному питанню не завжди приділялася належна увага.

Хоча це й обумовлено значною мірою недостатністю фінансових ресурсів, але все ж складно стверджувати про підстави зміцнення конкурентних позицій галузі, якщо починаючи з 2008 р. частка поданих підприємствами торгівлі заявок на об'єкти інтелектуальної власності зменшується швидкими темпами.

Сьогодні розвиток інновацій у сфері внутрішньої торгівлі потребує розробки та в подальшому реалізації програм довгострокової фінансово-кредитної підтримки інноваційної діяльності, передусім із державним фінансуванням (через відповідні інституції – регіональні та місцеві фонди підтримки підприємництва, створені для здешевлення комерційного банківського кредитування стратегічно важливих для держави та її регіонів інвестиційних проектів, до яких належить і модернізація сфери внутрішньої торгівлі) та на засадах державно-приватного партнерства; розвитку галузевої та територіальної інституціональної інноваційної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів, інжинірингових бірж, державних та незалежних комерційних фінансових фондів, спілок, інноваційних банків); збільшення дієвості (зокрема, усунення її декларативності) податкових преференцій інноваційній активності.

Інновації економічного характеру залежать від поточного стану розвитку систем прогнозування, планування, бюджетування і фінансування нових методів господарювання безпосередньо на підприємствах торгівлі. Тому активізація їх впровадження залежить від доступності для економічних агентів інформаційно-консультаційних послуг, підвищення кваліфікації персоналу, забезпеченості управлінським персоналом, що володіє арсеналом сучасних методів економічного аналізу, планування діяльності організації, а також діагностики та контролю реалізації бізнес-проектів розвитку.

Удосконалення товарної пропозиції сфери товарообігу як наслідок активізації продуктивних інно-

вацій значною мірою залежить від правового захисту об'єктів інтелектуальної власності, адже його недостатність руйнує стимули до створення, а в подальшому й комерціалізації нематеріальних активів як результату інтелектуальної творчої діяльності. Так, на думку В. Будкіна, саме захист приватної власності є головним стимулюючим інновації чинником, основою становлення мотивації суб'єктів підприємництва до інновацій [5, с. 78]. Ця теза поділяється й іншими науковцями, що досліджують проблеми приватної власності в системі мотивації інноваційного підприємництва [6, с. 74]. Тому зрозуміло, що власність є стимулом, який змушує власників або представників апарату управління підприємством господарювати ефективно, зокрема у тих сферах, які є ризиковими, але необхідними з огляду на потребу стабільної життєздатності.

Втім, стимулювання представників торговельного підприємництва до вдосконалення товарів і послуг потребує також і переходу до загальноприйнятих норм патентного права, ліквідації обмежень виявлення товарної форми досягнень науки і техніки (йдеться передусім про перешкоди комерціалізації результатів інноваційної діяльності), здійснення досліджень попиту на інноваційні товари (послуги), у

т. ч. шляхом посилення співробітництва підприємств сфери товарообігу і маркетингових фірм. Останнє важливе з огляду на виявлення сучасних та перспективних тенденцій розвитку потреб споживачів щодо нових товарів (послуг).

Поява нових ринкових ніш, методів та способів продажу товарів залежить від стану розвитку інноваційного підприємництва у сфері внутрішньої торгівлі, а також створення умов справедливої ринкової конкуренції та рівного доступу до ресурсів і ринків. На нашу думку, важливо зазначити, що надмірна монополізація товарних ринків, економічних ресурсів, прав діяльності як інституціональних недоліків процесів трансформації системи державного управління і державного устрою при переході від однієї системи управління державою до іншої, обумовлених значною мірою т. зв. “зрошенням” інтересів бізнесу та влади, руйнує стимули до інвестування у створення прогресивних сучасних торгово-офісних та торгово-сервісних центрів, об'єктів торгівлі, їх інформаційно-технічного покращення. Адже відсутність (чи слабкість) конкуренції не стимулює торговельних монополістів до масштабних довгострокових інвестицій.

На думку В. Осецького, конкуренція може ефективно використовуватися як координуючий інструмент відтворення інноваційного потенціалу галузі, узгоджуючи при цьому інтереси суб'єктів – учасників процесів створення і розвитку інновацій, генеруючи стимули інноваційної активності, сприяючи впровадженню результатів науково-технічної діяльності у виробництво, культивує ринкову компоненту управлінських навичок і знань [7, с. 72]. Отже, конкуренція є важливим чинником інноваційної модернізації сфери внутрішньої торгівлі, адже змушує економічних агентів до

постійного пошуку більш прогресивних способів організації та здійснення торгово-технологічного процесу, модернізації та ініціювання появи і розвитку нових ринкових ніш, способів просування, продажу товарів.

Значною мірою простежується залежність чинників ринкових інновацій та організаційних, позитивним наслідком активізації яких є нові способи управління розвитком сфери внутрішньої торгівлі та підприємств торгівлі, організації торгового процесу. Чинниками їх стимулювання передусім виступають наявність, рівень розвитку та інтегрованість інноваційного ринку в систему модернізації сфери внутрішньої торгівлі; рівень підтримки програм професійно-фахового забезпечення інноваційної діяльності підприємств торгівлі; залученість та стан мотивації персоналу до вдосконалення торгово-технологічного процесу та якості торговельної послуги.

Особливо важливе значення для стимулювання організаційних інновацій відводиться мотивації персоналу підприємств торгівлі, зокрема рівню оплати праці, збільшення якого посилює мотивацію до участі в обґрунтуванні заходів покращення систем управління.

Вплив державної політики на розширення інноваційних можливостей в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки аналізованої сфери обґрунтовано в праці [8, с. 227]. На основі охарактеризованої Н. В. Даций моделі нами обґрунтовано етапність державної політики інноваційної модернізації сфери внутрішньої торгівлі (рис. 2).

Зауважимо, що серед цільових орієнтирів державної політики інноваційного розвитку сфери внутрішньої торгівлі важлива роль має відводитися таким складовим, як технологічність (рівень автоматизації та комп'ютеризації торгово-технологічного процесу), економічність (обсяги та ефективність розвитку економіки знань у сфері внутрішньої торгівлі), професійність (частка зайнятих у процес створення об'єктів інтелектуальної власності),

просторовість (рівномірність інноваційного розвитку в сфері внутрішньої торгівлі за територією країни) та структурність (раціональність поширення інноваційної активності у сфері внутрішньої торгівлі за видами, об'єктами, територією тощо) інновацій.

Головними завданнями та цілями державної інноваційної політики у сфері модернізації сфери внутрішньої торгівлі, на нашу думку, виходячи з узагальнення наукових досліджень у цій сфері [9, с. 72-73], є: акумулювання фінансових ресурсів на наукові дослідження та інновації; координуваність інноваційної активності; рівень конкуренції у сфері інновацій та ефективність державного контролю її дотримання; сформованість правового базису охорони та захисту об'єктів інтелектуальної власності (зокрема, комерційних позначень); рівень кадрової забезпеченості інноваційної діяльності; стан науково-технічної та інформаційної інфраструктури; забезпечення соціальної спрямованості інновацій; регіональне та місцеве регулювання інноваційної модернізації сфери внутрішньої торгівлі; компенсація недостатності приватних інвестицій державними передусім задля їх структурної гармонізації; створення сприятливого економіко-правового середовища та інвестиційного клімату для розвитку інноваційного підприємництва у сфері внутрішньої торгівлі.

Обґрунтування інноваційних факторів і засад інноваційної політики є важливою, але недостатньою умовою модернізації. Потрібні механізми реалізації таких факторів. Тому саме процес створення та впровадження результатів інноваційної діяльності практично завжди пов'язаний із інвестиціями, адже він здебільшого є тривалим, витрато- та трудомістким, передбачає істотні транзакційні витрати на пошук наукової ідеї, її обґрунтування, прийняття рішення про розробку, охорону, захист, комерціалізацію тощо. Відтак, інновації та інвестиції часто або ототожнюють, або об'єднують (інвестиційно-інноваційний процес), або навіть трактують інно-

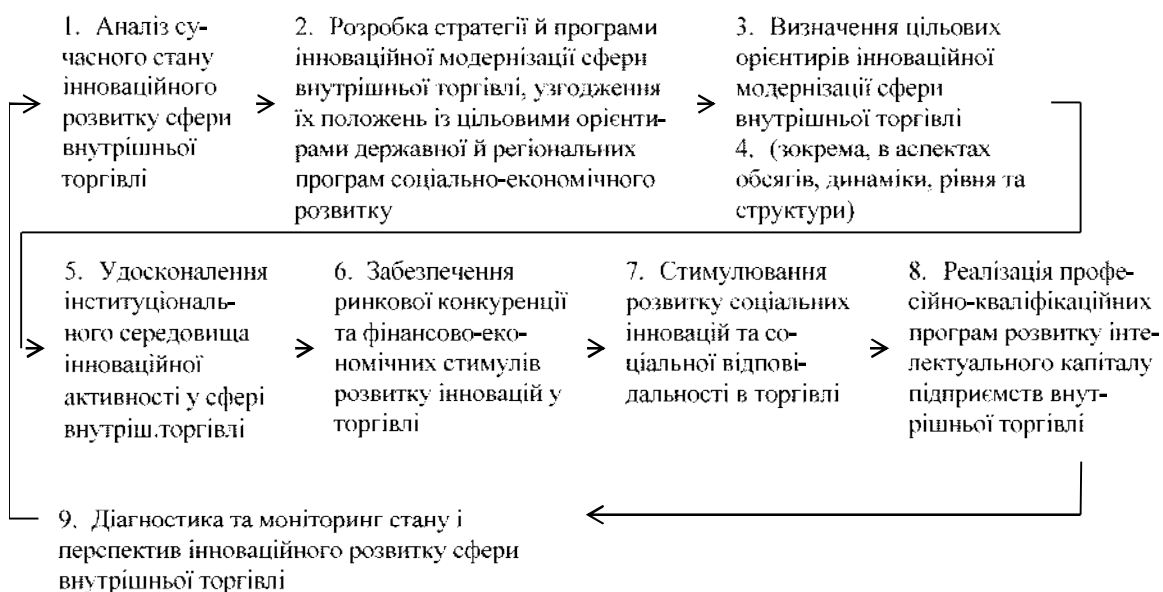

Рис. 2. Концептуальна послідовність державної політики інноваційної модернізації сфери внутрішньої торгівлі

(запропоновано автором)

вації як окремий етап інвестиційного процесу.

Так, М. Крупка, визначаючи інноваційний процес складовою частиною інвестиційного процесу, пояснює це тим, що його здійснення передбачає реалізацію інвестицій у науку, техніку, економіку, підприємництво та управління, які в такий спосіб поєднуються цим інноваційним процесом, у результаті якого й відбувається поетапна заміна старої техніко-технологічної бази новою [10, с. 28].

Представимо результати теоретичного узагальнення інвестиційно-інноваційних механізмів модернізації сфери внутрішньої торгівлі в табл. 1.

має системний підхід. Ідеться про комплексне використання вказаних методів та інструментів для досягнення окреслених цільових орієнтирів. Крім того, варто враховувати, що позитивний ефект модернізації аналізованої сфери має стосуватися всіх суб'єктів соціально-економічної системи: держави, громадянського суспільства, галузі, економічних агентів, особи. Це, в свою чергу, можливо лише на засадах плановості процесів модернізації та шляхом створення адекватного сприятливого підприємницького середовища у сфері торгівлі та її інфраструктури.

Таблиця 1

Інвестиційно-інноваційні механізми модернізації сфери внутрішньої торгівлі (запропоновано автором)

Інструменти (заходи)			Цільові орієнтири модернізації
1			2
Методи управління	Інституційно-правові	Прийняття та реалізація державних, регіональних та галузевих програм модернізації сфери внутрішньої торгівлі	Забезпечення системного планового просторово-структурного розвитку та конкурентоспроможності мережі об'єктів торгівлі та її інфраструктури, підвищення соціально-економічної ефективності внутрішньої торгівлі
		Запровадження законодавчих стимулів активізації інноваційно-інвестиційних процесів	
	Економічні	Пільгове оподаткування обороту науково-технічних товарів та фінансово-кредитного сприяння інвестиціям в інноваційну сферу	Посилення мотивації персоналу та акціонерів до системної й постійної модернізації підприємств торгівлі та її інфраструктури; покращення фінансового забезпечення реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів шляхом використання раціональних форм франчайзингу, лізингу, факторингу, форфейтингу, переміщення капіталу у високотехнологічні сегменти та формування передумов сталої реалізації інноваційної моделі розвитку сфери внутрішньої торгівлі
		Бюджетне фінансування (пільгове кредитування) підприємств, які здійснюють наукові розробки та готують кадри	
		Безоплатна або передача на пільгових умовах інноваційно активним підприємствам державного майна та земельних ділянок	
		Створення ринкового механізму мотивації до активізації фінансово-кредитної діяльності комерційних банків та інших фінансових інституцій	
		Спрощення дозвільних процедур та вдосконалення регуляторної політики	
	Організаційно-технологічні	Створення науково-технічних зон спеціального режиму інвестиційно-інноваційної діяльності	Зменшення трансакційних витрат у процесах інвестиційної та інноваційної діяльності; вдосконалення інфраструктури, що забезпечує приплив інвестицій в інноваційну модернізацію сфери товарообігу; об'єднання та більш раціональне використання факторів виробництва; підвищення ефективності управління торгово-технологічним процесом шляхом впровадження логістично-інформаційних систем
		Сприяння створенню кластерних та інших інтеграційних форм співробітництва за участю торговельних підприємств, мереж, фінансово-кредитних інституцій, науково-дослідних установ та організацій	
		Надання фінансово-організаційної підтримки лізинговим та факторинговим компаніям	
		Розвиток електронної торгівлі, електронних інформаційно-аналітичних засобів управління торгово-технологічним процесом	
	Соціально-психологічні	Формування сприятливого фахово-психологічного для інновацій середовища	Покращення інвестиційного та інноваційного середовища в торгівлі з подальшим підвищенням ділової активності, а також керованим збільшенням обсягів іноземних інвестицій
		Проведення роз'яснювальної роботи щодо переваг впровадження інноваційних розробок на підприємствах роздрібно-торгівлі, пошуку оптимальних форм та джерел інвестування проєктів із модернізації	

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, важливе значення при реалізації інвестиційно-інноваційних механізмів модернізації сфери внутрішньої торгівлі

ЛІТЕРАТУРА

1. Юркевич О. М. Фінансовий механізм сприяння розвитку інноваційної діяльності / О. М. Юркевич // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – Вип. 9 (28). – К., 2003. – С. 19-22.

2. Завлин П. Н. Обеспечение стимулирования инновационной деятельности / П. Н. Завлин // Проблемы науки. – 1999. – № 10. – С. 15.

3. Концепції інституціональної економічної теорії в управлінні розвитком соціально-економічних систем : монографія / [М. А. Йохна, В. В. Стадник, П. Г. Іжевський та ін.]. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 313 с.

4. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.

5. Будкін В. Передумови і результати трансформації власності у постсоціалістичних державах / В. Будкін // Економіка України. – 2002. – №5. – С. 76-83.

6. Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика : монографія / [Варналій З. С., Кампо В. М., Мазур І. І. та ін.; за ред. З. С. Варналія, В. М. Кампо]. – К. : Знання України, 2005. – 380 с.

7. Осецький В. Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики : монографія / В. Л. Осецький. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 413 с.

8. Даций Н. В. Державна інвестиційна політика на національному та галузевому рівнях: теорія, методологія, практика : монографія / Н. В. Даций. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 427 с.

9. Стратегічне управління інноваційною діяльністю як основа економічної безпеки національної економіки : монографія / [Н. В. Гаман, О. І. Даций, М. Х. Корецький та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 281 с.

10. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України : монографія / М. І. Крупка. – Львів : Львівський національний ун-т імені Івана Франка, 2001. – 607 с.

11. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / [Копич І., Нес-туля О., Апопій В. та ін.; за ред. В. Апопія, П. Балабана]. – Львів : Новий світ, 2014. – 565 с.

12. Система регулювання внутрішньої торгівлі України : монографія / [В. Апопій, І. Копич, О. Біла та ін.; за ред. В. Апопія, І. Копича]. – К. : Академ-видав, 2012. – 424 с.

13. Ситник Н. С. Модернізація внутрішньої торгівлі : монографія / Н. С. Ситник; [за ред. В.

Апопія]. – Львів : Новий світ, 2013. – 318 с.

REFERENCES

1. Yurkevych, O. M. (2003), *Finansovyy mekhanizm spriyannia rozvytkovi innovatsijnoi diial'nosti, Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. prats', vyp. 9 (28)*, K., s. 19-22.

2. Zavlin, P. N. (1999), *Obespechenie stimulirovaniya innovacionnoj dejatel'nosti, Problemy nauki, № 10*, s. 15.

3. *Kontseptsii instytutsional'noi ekonomichnoi teorii v upravlinni rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system*, [M. A. Jokhna, V. V. Stadnyk, P. H. Izhevs'kyj ta in.] (2007), KhNU, Khmel'nyts'kyj, 313 s.

4. Kokurin, D. I. (2001), *Innovacionnaja dejatel'nost', Jekzamen, M.*, 576 s.

5. Budkin V. (2002), *Peredumovy i rezul'taty transformatsii vlasnosti u postsotsialistychnykh derzhavakh, Ekonomika Ukrainy, №5*, s. 76-83.

6. *Polityko-pravove rehuliuвання pidpriemnystva v Ukraini: teoriia i praktyka*, [Varnalij Z. S., Kampo V. M., Mazur I. I. ta in.] (2005), Znannia Ukrainy, K., 380 s.

7. Osets'kyj, V. L. (2003), *Investytsii ta innovatsii: problemy teorii i praktyky*, IAE UAAN, K., 413 s.

8. Datsij, N. V. (2010), *Derzhavna investytsijna polityka na natsional'nomu ta haluzevomu rivniakh: teoriia, metodolohiia, praktyka*, Yuho-Vostok, Donets'k, 427 s.

9. *Stratehichne upravlinnia innovatsijnoiu diial'nis-tiu iak osnova ekonomichnoi bezpeky natsional'noi ekonomiky*, [N. V. Haman, O. I. Datsij, M. Kh. Ko-rets'kyj ta in.] (2008), Yuho-Vostok, Donets'k, 281 s.

10. Krupka, M. I. (2001), *Finansovo-kredytnyj mekhanizm innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy, L'vivs'kyj natsional'nyj un-t imeni Ivana Franka, L'viv*, 607 s.

11. *Vnutrishnia torhivlia Ukrainy: problemy i perspekyvy rozvytku : monohrafiia*, [Kopych I., Nestulia O., Apopij V. ta in.] (2014), Novyj svit, L'viv, 565 s.

12. *Systema rehuliuвання vnutrishn'oi torhivli Ukrainy*, [V. Apopij, I. Kopych, O. Bila ta in.] (2012), Akademvydav, K., 424 s.

13. Sytnyk, N. S. (2013), *Modernizatsiia vnutrishn'oi torhivli*, [za red. V. Apopiia], Novyj svit, L'viv, 318 s.